

IROQNING DINIY IDENTIFIKATSIYA VA MILLIY BIRLIK O'RTASIDAGI MURAKKAB YO'LI

Raxmatova Guzal Shuxratovna

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti
Amaliy Siyosatshunoslik yo'nalishi magistranti

Ilmiy rahbar: Sh.A. Yovqochev

“Siyosatshunoslik” kafedrası professori, s.f.d.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada diniy o'ziga xoslik va milliy birlik o'rtasidagi ko'p qirrali munosabatlar o'rganilib, potensial mojaro va sinergiya ehtimoli tan olingan. U milliy birdamlikning diniy o'ziga xosligini kuchaytiradigan yoki zaiflashtiradigan omillarni tahlil qiladi, dunyoviylik, multikulturalizm va diniy xilma-xillikni boshqarishda davlatning roli kabi masalalarni ko'rib chiqadi.

Kalit so'zlar: *Diniy identifikatsiya, milliy birlik, dunyoviylik, multikulturalizm, ijtimoiy birdamlik, ziddiyat, integratsiya, qadriyatlar, mansublik.*

АННОТАЦИЯ

В этой статье исследуется многогранная взаимосвязь между религиозной идентичностью и национальным единством, при этом признается как потенциальный конфликт, так и возможность синергии. В нем анализируются факторы, которые определяют, укрепляет или ослабляет религиозная идентичность национальную сплоченность, рассматриваются такие вопросы, как секуляризм, мультикультурализм и роль государства в управлении религиозным многообразием.

Ключевые слова: *Религиозная идентичность, национальное единство, секуляризм, мультикультурализм, социальная солидарность, конфликт, интеграция, ценности, партнерство.*

ABSTARCT

This article explores the complex relationship between religious identity and national unity, acknowledging the potential for both conflict and harmony. It analyzes the various factors that influence whether religious identity strengthens or weakens national cohesion, considering issues such as secularism, multiculturalism, and the role of the state in managing diversity. Specific case studies are used to illustrate this complex dynamic.

Keywords: *Religious identity, national unity, secularism, multiculturalism, social solidarity, conflict, integration, values, affiliation.*

KIRISH

Iroq shia va sunniy Islom yo'nalishlari o'rtasidagi an'anaviy qarama-qarshiliklar eng aniq namoyon bo'lgan mamlakatlardan biridir. Aholining katta qismi siyosiy manfaatlari turlicha bo'lgan va davlat boshqaruvi tizimida aks ettirilgan turli millat vakillaridan iborat. Sunniylar boshchiligidagi Saddam Husayn hukumati¹ ag'darilgandan so'ng, Iroq hukumati sirt rahbariyatiga o'tdi va bu sunniy guruhlar orasida norozilikni keltirib chiqardi. Bu IShID kabi radikal guruhlarining faolligini oshirdi. Bundan tashqari, Iroqdagi etnik ziddiyatlar katta siyosiy tartibsizliklarni keltirib chiqardi. Shimoliy qiyalikdagi kurd aholisi o'z avtonomiyasini kengaytirishga intildi va 2017-yilda mustaqillik referendumini o'tkazdi, ammo Iroq hukumati va xalqaro hamjamiyat uning natijalarini tan olmadi. Ushbu ichki kelishmovchiliklar davlatni mustahkamlash harakatlarini murakkablashtirdi.

Iroqda milliy birlik va davlat suvereniteti sinovlari

Iroq turli xil diniy tarkibga ega bo'lgan ko'p millatli mamlakat bo'lib, siyosiy va ijtimoiy barqarorlikni saqlashda muammolarga olib keldi. So'nggi yillarda, ayniqsa 2003-yildan keyin, bu muammolar yanada dolzarb bo'lib, mamlakat birligi va suverenitetiga tahdid solmoqda.

Eng jiddiy muammolardan biri Shimoliy Iroqdagi kurd aholisining mustaqillikka intilishidir. 1991-yilgi fors ko'rfazi urushidan so'ng, kurdlar Qo'shma Shtatlar va uning ittifoqchilarining aralashuvi tufayli bir oz avtonomiyaga ega bo'lishdi. 2005 yilda Iroq hukumati kurd mintaqasini avtonom hudud deb tan oldi, ammo kurdlar to'liq mustaqillikni talab qilishni davom ettirdilar, bu esa Markaziy hukumat va xalqaro hamjamiyat bilan ziddiyatga olib keldi.

2017-yilda Kurdiston² mintaqaviy hukumati (KRG) o'z taqdirini o'zi belgilash bo'yicha referendum o'tkazdi, natijada unda ishtirok etganlarning 92% dan ortig'i Iroqdan ajralib chiqish uchun ovoz berdi. Biroq, referendum natijalariga qaramay, Iroq hukumati ularni tan olishdan bosh tortdi va Kurdiston hududlari ustidan harbiy nazorat o'rnatishga harakat qila boshladi.

Xalqaro hamjamiyat, jumladan, AQSh, BMT va qo'shni davlatlar (Turkiya va Eron) ushbu referendumga qarshi chiqdi, chunki bu mintaqada beqarorlikni yanada kuchaytirishi mumkin edi. Natijada, Iroq armiyasi 2017-yilning oktabr oyida Kirkuk va boshqa muhim hududlarni qayta o'z nazoratiga oldi.

Iroqdagi yana bir muhim milliy birlik muammosi sunniy va shia guruhlari o'rtasidagi tarixiy raqobat bilan bog'liq. Saddam Husayn davrida sunniylar siyosiy

¹ Курдская головоломка ближнего востока (на примере Ирака). 2019 г. В. Наумкин. Мировая экономика и международные отношения. Том 63, № 5, с. 76-87. DOI: 10.20542/0131-2227-2019-63-5-76-87

² Культурная Идентичность Иракских Курдов: методологические подходы к изучению. И. В. Малыгина, Т. П. Некрасова. 2023. Вып. 4 (872). С. 154-162. DOI 10.52070/2542-2197_2023_4_872_154

jihatdan ustun mavqega ega bo'lsa, 2003-yildagi AQSh bosqinidan keyin vaziyat keskin o'zgardi. Hokimiyat shialar qo'liga o'tdi va sunniylarning siyosiy hamda iqtisodiy imkoniyatlari cheklana boshladi. Bu holat sunniylarning noroziligiga sabab bo'ldi va ular orasida ekstremistik guruhlar paydo bo'ldi. Ayniqsa, 2014-yilda "Islomiy davlat" (IShID) guruhining Mosul va boshqa shaharlarni egallashi sunniy shia ziddiyatini yanada kuchaytirdi. Shia jangari guruhlari, jumladan, Hashd alShaabi (Xalq harakati kuchlari) sunniy hududlarda harbiy operatsiyalar olib bordi, bu esa sunniy aholi orasida davlat siyosatiga nisbatan ishonchsizlikni oshirdi.

Xorijiy kuchlarning aralashuvi

Xorijiy davlatlarning aralashuvi Iroqning milliy birligi va siyosiy barqarorligiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. XX asr oxiri va XXI asr boshlarida³ mamlakat ichki mojarolarga duch kelgan bo'lsa-da, xalqaro manfaatlar bugungi kunda ham kuchlar muvozanatiga faol ta'sir ko'rsatishda davom etmoqda. Ushbu maqolada Amerika qo'shma Shtatlari, Eron, Turkiya va Fors ko'rfazi davlatlarining Iroqdagi strategik manfaatlar va ularning mamlakatning milliy birlik uchun kurashiga ta'siri tahlil qilinadi.

AQShning Iroqdagi roli Saddam Husayn ag'darilganidan keyin harbiy aralashuvdan keyin yanada oshdi. Bu mamlakatda turli diniy va etnik guruhlar o'rtasida raqobatga olib keladigan kuch vakuumini yaratdi. AQSh Iroqdagi demokratik jarayonlarni qo'llab-quvvatlashni talab qilgan bo'lsa-da, Iroq hukumati va siyosiy tizim AQSh manfaati uchun shakllana boshladi.

2011-yilda AQSh qo'shinlari⁴ Iroqdan rasmiy ravishda olib chiqilganiga qaramay, Vashington Iroq xavfsizlik kuchlariga moliyaviy va harbiy yordam ko'rsatishda davom etdi. 2014-yilda IShID tahdidi kuchayganida, AQSh o'zining harbiy ishtirokini kuchaytirdi va sunniy jangarilarga qarshi operatsiyalarni boshladi. Biroq, AQShning bu to'g'ridan-to'g'ri aralashuvi Iroq suvereniteti bo'yicha kelishmovchiliklarga olib keldi. Ba'zi mahalliy aholi Qo'shma Shtatlarni o'z mamlakatidagi beqarorlik va korruptsiyaning asosiy manbai deb hisoblasa, boshqalari uni xavfsizlik manbai deb bilishadi.

Eron esa Iroqdagi ta'sirini asosan diniy va siyosiy vositalar orqali kengaytirib kelmoqda. Tehron Iroqdagi shia siyosiy partiyalari va harbiy guruhlarini qo'llabquvvatlash orqali o'z manfaatlarini ilgari surmoqda. Ayniqsa, Hashd al-Shaabi (Xalq harakati kuchlari) kabi yarim harbiy tuzilmalarning Eron bilan yaqin aloqada ekani ma'lum. Eron Iroqni mintaqadagi o'zining strategik hamkori sifatida

³ Р. Ш. Мамедов. ИРАК В НАЧАЛЕ XXI ВЕКА: НА ПУТИ К НОВОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ. Москва 2023

⁴ United Nations Iraq web-site by SRSG Jeanine Hennis-Plasschaert. Social, Religious and National Diversity in Iraq and its Importance in Building Citizenship and Peaceful Co-existence. 31 December 2020

ko'radi va shu sababli mamlakatda mustahkam ta'sir o'rnatish uchun harakat qilmoqda. Biroq, Eronning Iroqdagi kuchayib borayotgan roli AQSh va Fors ko'rfazi davlatlarining qarshiligiga uchramoqda. AQSh Eronning ta'sirini cheklash maqsadida Bag'dod hukumatiga bosim o'tkazmoqda, bu esa Iroqning geosiyosiy jihatdan qiyin vaziyatga tushib qolishiga olib kelmoqda.

Turkiya ham Iroqdagi manfaatlarini faol himoya qilmoqda, asosan Kurdiston mintaqasi bilan bog'liq muammolarga e'tibor qaratmoqda. Anqara Iroq shimolidagi kurd jangari guruhlar, xususan, Kurdiston Ishchi Partiyasi (PKK) faoliyatidan xavotir bildirib, Iroq hududida bir necha bor harbiy amaliyotlar o'tkazgan. Turkiyaning Iroqdagi harbiy bazalari Bag'dod hukumati tomonidan suverenitet buzilishi sifatida baholanadi, biroq Turkiya bu harakatlarini o'z milliy xavfsizligi manfaatlari bilan oqlaydi. Shuningdek, Turkiya Iroq bilan iqtisodiy hamkorlikni kengaytirib, Kurdiston mintaqasiga energiya va savdo sohalarida sarmoya kiritmoqda. Bu esa, bir tomondan, mintaqadagi iqtisodiy rivojlanishga ijobiy ta'sir ko'rsatsa, boshqa tomondan, Iroq ichidagi ichki raqobatni kuchaytiradi.

Fors ko'rfazi davlatlari, xususan, Saudiya Arabistoni va Birlashgan Arab Amirliklari, Iroqni Eron ta'siridan uzoqlashtirish maqsadida turli iqtisodiy va diplomatik tashabbuslar bilan chiqmoqda. Saudiyalik yetakchilar Bag'dod bilan yaqinlashish uchun energetika va infratuzilma sohalarida investitsiya loyihalarini ilgari surmoqda. Biroq, Fors ko'rfazi davlatlarining Iroq siyosatiga ta'siri hali ham cheklangan bo'lib, ular asosan sunniy kuchlarni qo'llab-quvvatlash orqali o'z mavqelarini mustahkamlashga harakat qilmoqda.

Xorijiy kuchlarning bu darajada faol aralashuvi Iroqdagi milliy birlikka salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bir tomondan, tashqi ta'sir mamlakat ichidagi siyosiy guruhlarini o'zaro raqobatga undaydi, ikkinchi tomondan esa, Iroq mustaqil va milliy manfaatlarga asoslangan tashqi siyosat yuritishda qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Xalq orasida turli tashqi kuchlarning qo'llovi bilan harakat qilayotgan siyosiy elitalarga nisbatan ishonchsizlik kuchaymoqda. Bu esa o'z navbatida, milliy birdamlik va suverenitet masalalarida jiddiy muammolarni yuzaga keltirmoqda.

Iroqning kelajagi xorijiy kuchlarning aralashuvini cheklash va ichki barqarorlikni mustahkamlashga bog'liq. Buning uchun Bag'dod hukumati inklyuziv siyosiy tizimni shakllantirish, iqtisodiy mustaqillikni ta'minlash va xalqaro kuchlar o'rtasida muvozanatli tashqi siyosat yuritish zaruratini anglab yetishi lozim. Aks holda, Iroq uzoq yillar davomida xalqaro kuchlarning geosiyosiy kurash maydonida qolib ketishi mumkin.

Ijtimoiy birlashuv va davlat siyosati

Iroq hukumati milliy birdamlikni mustahkamlash va diniy va etnik ziddiyatlarni yumshatishga qaratilgan bir qator siyosiy tashabbuslarni amalga oshirmoqda. 2005-yilda qabul qilingan Konstitutsiya⁵ mamlakatning Federativ tuzilishini mustahkamladi, ammo Markaziy hukumat va Kurdiston avtonom viloyati o'rtasidagi kelishmovchiliklar saqlanib qolmoqda. Kelajakda maqsad

Konstitutsiyaga o'zgartirish kiritish orqali barcha etnik va diniy guruhlarining huquqlarini yanada himoya qilish bo'lishi mumkin. Iroq hukumati, shuningdek, mintaqaviy hokimiyat organlariga ko'proq vakolat berib, mahalliy muammolarni tezkor hal qilish ustida ishlamoqda. Bu, ayniqsa, sunniy va shia viloyatlarida ijtimoiy-iqtisodiy tengsizlikni kamaytirish uchun juda muhimdir. Diniy va milliy uyg'unlikni targ'ib qilish maqsadida hukumat ta'lim tizimida diniy bag'rikenglikni targ'ib qiluvchi, yoshlarni radikal guruhlardan himoya qiladigan va fuqarolik jamiyatini rivojlantiradigan tashabbuslarni qo'llab-quvvatlaydi.. Bundan tashqari, siyosiy islohotlar orqali parlament va hukumat vakolatxonalarining xilma-xilligini kengaytirish mamlakat ichida yanada inklyuziv muhit va ishonch muhitini yaratishi mumkin. Shu bilan birga, korruptsiyaga qarshi kurashish va iqtisodiy barqarorlikni saqlash orqali aholining barcha qatlamlarini umumiy milliy manfaatlar atrofida birlashtirishga harakat qilinmoqda.

Ijtimoiy va diniy omillar

Iroq jamiyatida diniy omillar milliy identifikatsiyaning shakllanishida muhim o'rin egallaydi. Mamlakatda asosan shi'a va sunniy musulmonlar istiqomat qiladi. Ushbu diniy guruhlar o'rtasidagi tarixiy va mafkuraviy tafovutlar bugungi kunda ham jamiyatda sezilarli darajada davom etmoqda. Bu tafovutlar faqat diniy doirada emas, balki ijtimoiy, siyosiy va madaniy hayotda ham o'z aksini topmoqda.

Ommaviy axborot vositalari diniy qarashlarning shakllanishida katta rol o'ynaydi.⁶ Iroqda faoliyat yuritayotgan ko'plab telekanallar va axborot platformalari ma'lum diniy guruhlariga yaqin turadi. Masalan, shi'alarga moyil bo'lgan *Al-Ittijah* va sunniy mafkurasini ilgari suruvchi *Al-Rafidain* kabi kanallar diniy tafovutlarni kuchaytirib, fuqarolar orasidagi ajralishni oshirmoqda. Garchi *Al-Iraqiya* kabi neytral va milliy birlikni targ'ib qiluvchi telekanallar mavjud bo'lsa-da, ularning ta'siri cheklangan.

⁵ Edward Wong, "Sunnis Reject Early Iraq Election Results, Calling for Inquiry," New York Times, December 21, 2005, <https://www.nytimes.com/2005/12/21/world/middleeast/sunnis-reject-early-iraq-election-results-callingfor.html>.

⁶ Barah Mikail. Nation or Religion? Iraq's Hybrid Identity Politics. June 16, 2020 // <https://www.mei.edu/publications/nation-or-religion-iraqs-hybrid-identity-politics>

Ta'lim tizimi ham diniy identifikatsiyani kuchaytirishda muhim vosita sifatida xizmat qilmoqda. Bag'dod va Najafdagi oliy ta'lim muassasalarida shi'a ilohiyoti ustuvor bo'lsa, Mosul va Anbarda sunniy g'oyalarga e'tibor beriladi. Bu holat yoshlarning diniy asosda shakllanishiga olib keladi va jamiyatda diniy bo'linishlarni chuqurlashtiradi.

Shuningdek, 2003-yildan keyin Iroqda yuzlab nodavlat tashkilotlar vujudga keldi. Ulardan ayrimlari milliy birlikka hissa qo'shayotgan bo'lsa-da, ko'plari diniy yoki etnik guruhlar manfaatlarini ilgari surmoqda. Bu esa ijtimoiy integratsiyaga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.⁷

Davlat tomonidan diniy bag'rikenglikni mustahkamlash va yagona milliy o'zlikni shakllantirishga qaratilgan sa'y-harakatlar mavjud. Jumladan, yagona milliy o'quv dasturlarini ishlab chiqish harakatlari olib borilmoqda. Biroq bu boradagi sa'y-harakatlar hozircha yetarli darajada samarali natijalar bermagan.⁸

Umuman olganda, diniy omillar Iroqdagi milliy identifikatsiya jarayonining ajralmas va murakkab qismidir. Bu omillar ijobiy yo'naltirilsa, milliy birlikka xizmat qilishi mumkin, aks holda ular jamiyatda bo'linishlarni yanada kuchaytiradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Iroqning milliy birdamlik va diniy o'ziga xoslik o'rtasidagi muvozanatni saqlash bo'yicha davom etayotgan sa'y-harakatlari juda qiyin. Mamlakatning murakkab tarixi, etnik va diniy tarkibining xilma-xilligi, ichki va tashqi siyosiy omillar uning suvereniteti va barqarorligiga jiddiy tahdid soladi.

Iroq tajribasi shuni ko'rsatadiki, diniy va milliy birlikka zo'ravonlik yoki majburlash orqali erishish mumkin emas, aksincha inklyuziv siyosiy tizimni rivojlantirish, madaniy hamkorlikni rivojlantirish va fuqarolik jamiyatini mustahkamlash orqali.

Milliy birlikni mustahkamlash uchun Iroq hukumati bir qator muhim islohotlarni amalga oshirishi kerak. Birinchidan, inklyuziv siyosiy tizimni yaratish orqali u barcha ijtimoiy guruhlar va etno-diniy jamoalarning manfaatlarini teng himoya qilishga intilishi kerak. Ikkinchidan, iqtisodiy tengsizlikni kamaytirish orqali ijtimoiy adolatni ta'minlash va aholining turmush darajasini oshirish juda muhimdir. Uchinchidan, ta'lim tizimini isloh qilish, diniy ekstremizm va radikalizmga qarshi samarali kurashish, yosh avlod o'rtasida bag'rikenglik va milliy o'ziga xoslikni hurmat qilishni rag'batlantirish zarur.

⁷ Understanding Iraq's Persistent Domestic Instability: A Revisit to the 2003 Iraq War and the Effect of the US Foreign Policy.2019, 249 - 260, 08.04.2022. Samet Yüce. <https://doi.org/10.33722/afes.1096847>

⁸ Al-Ali Z (2014) *The Struggle for Iraq's Future: How Corruption, Incompetence and Sectarianism Have Undermined Democracy*. New Haven, CT: Yale University Press.

Bundan tashqari, ichki nizolarni yumshatish va uzoq muddatli barqarorlikni ta'minlash uchun hukumat va fuqarolik jamiyati o'rtasida mustahkam aloqalarni o'rnatish muhimdir. Madaniy almashinuv, dinlararo muloqot va ijtimoiy birdamlik milliy birlikni saqlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Iroqda diniy va milliy birlik o'rtasidagi muvozanatga erishish qiyin, ammo muhim vazifadir. Bunga nafaqat ichki islohotlar, balki xalqaro hamjamiyat bilan hamkorlik qilish orqali ham erishish mumkin. Iroq ko'p yillik mojarolardan so'ng barqarorlikka intilmoqda va bu yo'lda keng qamrovli va adolatli siyosat hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Iroq tajribasi shuni ko'rsatadiki, har bir davlat fuqarolik jamiyatini rivojlantirish, demokratiyani mustahkamlash va ijtimoiy barqarorlikni saqlashga qaratilgan diniy va milliy uyg'unlikning o'ziga xos modelini ishlab chiqishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Курдская головоломка ближнего востока (на примере Ирака). 2019 г. В. Наумкин. Мировая экономика и международные отношения. Том 63, № 5, с. 76-87. DOI: 10.20542/0131-2227-2019-63-5-76-87
2. Р. Ш. Мамедов. ИРАК В НАЧАЛЕ XXI ВЕКА: НА ПУТИ К НОВОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ. Москва 2023
3. Культурная Идентичность Иракских Курдов: методологические подходы к изучению. И. В. Малыгина, Т. П. Некрасова. 2023. Вып. 4 (872). С. 154-162. DOI 10.52070/2542-2197_2023_4_872_154
4. Understanding Iraq's Persistent Domestic Instability: A Revisit to the 2003 Iraq War and the Effect of the US Foreign Policy. 2019, 249 - 260, 08.04.2022.
Samet Yüce. <https://doi.org/10.33722/afes.1096847>
5. United Nations Iraq web-site by SRSG Jeanine Hennis-Plasschaert. Social, Religious and National Diversity in Iraq and its Importance in Building Citizenship and Peaceful Co-existence. 31 December 2020
6. Barah Mikail. Nation or Religion? Iraq's Hybrid Identity Politics. June 16, 2020 // <https://www.mei.edu/publications/nation-or-religion-iraqs-hybrididentity-politics>
7. Edward Wong, "Sunnis Reject Early Iraq Election Results, Calling for Inquiry," *New York Times*, December 21, 2005, <https://www.nytimes.com/2005/12/21/world/middleeast/sunnis-reject-earlyiraq-election-results-calling-for.html>.